

**სამსტვირნიანი გუდასტვირი ნურალეს კულტურაში:
4000 წლის მრავალხმიანობა ხმელთაშუა ზღვის ბარბაჯიში (სარდინია)**

ლაუნედასი (Launeddas). დაკარგული მრავალხმიანი საკრავი

ლაუნედასი არის ტრადიციული საკრავი, რომელიც შედგება სამმაგი სტვირისაგან. გუდასტვირის მსგავსად, ამ საკრავზეც ერთი სტვირი გამოიყენება ბურდონული ბანის, ხოლო ორი მელოდიური ხაზისთვის. სინამდვილეში, ორივე ინსტრუმენტი, ძირითადად, ანალოგიურად ფუნქციონირებს, პირველი — მუდმივი ცირკულარული ჩაბერვით, ხოლო მეორე — გუდაში არსებული ჰაერის მარაგის საშუალებით. გასაკვირია, რომ ევროპის ისტორიაში საკრავის უძველესი ფესვების მიუხედავად, ლაუნედასმა მუსიკოლოგიის დისციპლინის მხრიდან ძალიან მცირე ყურადღება მიიპყრო.

ამ საკრავის არსებობის უძველესი დასტურია ძვ.წ. VIII საუკუნის ბრინჯაოს ითიფალური ქანდაკება, რომელიც აღმოჩენილ იქნა იტირიში, სარდინია (L1; სურათი 1): აშკარაა, რომ დამოუკიდებელი სტვირი მარჯვენა ხელში, ხოლო ორი მიერთებული სტვირი მარცხენაში უნდა დავიჭიროთ. კუნძულის დღევანდელ ტრადიციულ კულტურაში საკრავი ზუსტად ასე გამოიყენება. იტირული ლაუნედასი ევროპული მრავალხმიანობის ყველაზე ძველი ცნობილი იკონოგრაფიული წყაროა. როგორც ვიცით, ეს საკრავი იყო ნურაგიული კულტურის განუყოფელი ნაწილი. მისი არსებობის მტკიცება შეგვიძლია, ძვ.წ. მეორე ათასწლეულების დასაწყისიდან მაინც.

ამასთან, იგი სარდინიული მუსიკალური კულტურის ნაწილია, უფრო ადრეული დროიდან, ვიდრე ქალაქი რომი დაარსდებოდა და დღემდე სარდინიული კულტურის საუკეთესო სიმბოლოა. ის იქცა უნიკალურ და გამაოცებელ შემთხვევად უძველეს მულტიფონურ (მრავალხმიან) საკრავთა შორის, რადგან მასზე არ არსებობს წერილობითი დასტური, მოგვეპოვება მხოლოდ 14 იკონოგრაფიული წყარო.

იტირის ფიგურის გარდა, დანარჩენი ცამეტი კვლავ ჩნდება პიქტი¹ და ირლანდიელი ბერების ქრისტიანულ ჯვრებსა და რუნულ წარწერებზე ახ. წ. მე-9 საუკუნის და ქრისტიანულ კოდექსებში ამ ათასწლეულის შემდეგ, მაგრამ არცერთი მათგანი არაა უგვიანეს მე-13 საუკუნის შუა ხანებისა².

ამის შემდეგ კვალი იკარგება ჩვენს დღევანდელობამდე (Brown, 2006: 43-45; Brown, 2007; Lafarga & Sanz, 2016b: 8-38). ასე რომ, ამ ინსტრუმენტთან დაკავშირებით ხანგრძლივი დუმილია. ამასთან, რომაული სარკოფაგების შესახებ ახლად აღმოჩენილი პრე-კონსტანტინესეული წყაროები არის ერთადერთი ჩვენამდე მოღწეული მტკიცებულება 1500 წელზე მეტი ხნის განმავლობაში (Ficoroni, 1709; Lafarga, 2016b).

ნურალე: ათასწლეულის კულტურა

არქეოლოგიური მტკიცებულებების თანახმად, სარდინიაში ადამიანის წინაპრები ცხოვრობდნენ მინიმუმ 450 000 წლის წინ, თუმცა, როგორც ჩანს, პირველი ნამდვილი

¹ ხალხი, რომელიც ცხოვრობდა ჩვიან ანტიკურ და ადრეულ ქრისტიანულ ხანაში, ახლანდელ ჩრდილოეთ და აღმოსავლეთ შოტლანდიაში. როგორც ვარაუდობენ, პიქტური ენა კავშირში იყო ბრეტანულთან (რედ.).

² იხ. ცხრილი დანართში.

კოლონიზატორი იყო ერთგვარი ჰომინიდი 250 000 წლის წინ³. ის, ალბათ, გარკვეული ტიპის პრე-ნეანდერტალი იყო, რომლისგანაც ჩვენ მხოლოდ ერთი ფალანგი გვაქვს (კერძოდ მისი მიდამოებიდან) და რომელსაც პალეონტოლოგებმა „ნურ“ უწოდეს.

ეს ლექსიკური ფუძე სახელს აძლევს აგრეთვე კუნძულზე მცხოვრებ ხალხს და მის კულტურას ბოლო ათასწლეულიდან დღემდე: ნურალიული კულტურა (ნურალიდან, ნრიული კომპლექსიდან). სარდინიის ჩრდილოეთი და ცენტრალური რეგიონები ისტორიულად და კულტურულად ყველაზე იზოლირებული ტერიტორიებია იტალიაში და, აგრეთვე, ევროპის ერთ-ერთი ყველაზე ნაკლებად დასახლებული რეგიონია. მათი ტრადიციები, ენები და ფოლკლორი, იზოლაციის გამო, ბევრად უკეთ არის დაცული, ვიდრე ხმელთაშუა ზღვის სხვა კუნძულებსა..

ამ მთიან ქვეყანაში რომაელთა ყოფნა მხოლოდ ნომინალური იყო. ციცერონმა (ძვ. წ. 106-43 წწ.) დაარქვა მას „ბარბაჯი“ — სიტყვა სიტყვით — „ისინი, ვინც ჩვენს ენაზე არ ლაპარაკობენ“, ეტიმოლოგიური ფუძით „stutterer“ (ნაბორძიკებით საუბარი). ეს ხალხი რომაელებისათვის ცნობილი იყო, აგრეთვე, გამონათქვამებით *latrones mastrucati* — „ქურდები მატყლის უხეში სამოსით“.

ნურალის კულტურა მოიცავს პერიოდს ჩვენს ნელთალრიცხვამდე 2000-დან 200 წლამდე (Melis, 2003). ჩვენი ინფორმაციით, მათ არ ჰქონდათ დამწერლობა და ისინი არასდროს გამოსახავდნენ კედლებზე სიმბოლოებს. ჩვენ მათი კულტურის შინაარსის შესახებ მხოლოდ არქეოლოგიური და იკონოგრაფიული ტიპის ინფორმაციას ვფლობთ. ამისდა მიუხედავად, 10000-ზე მეტიდან მხოლოდ 7000-ზე მეტი ადგილია, რომლებიც შესაძლოა ამ პერიოდს განეკუთვნებოდეს, თუმცა მეცნიერულად მხოლოდ რამდენიმეა გითხრილი და შესწავლილი.

ბევრი მათგანი წარმოდგენილია მხოლოდ ერთი კომპით, ზოგი მოიცავს რამდენიმე კომპს კედლებით. უფრო რთული, თუმცა ნაკლებად ხშირია სტრუქტურები, რომლებიც აგებულია დიდი რაოდენობით კომპებით, მათ გარშემო კედლის სისტემითურთ: მათ ნურაგიულ სამეფო სასახლეებს უწოდებენ.

ამასთან, არ არსებობს კონსენსუსი იმის თაობაზე, თუ რა ფუნქცია ჰქონდა ამ სტრუქტურებს, რომელთა ზომა არ არის დაკავშირებული მათ გარშემო მოხინაღრეთა განსახლების სიმჭიდროვესთან.

იქნებ ეს იყო წმინდა ან შეხვედრების ადგილები, ხელისუფლების სპეციალური ოთახები, ან სამხედრო, ან სტრატეგიული ნერტილები. ასევე არ არის გამორიცხული, რომ ისინი ამ ფუნქციების ნაზავი ყოფილიყო. ეს შენობები არ უკავშირდება სხვა მედიტერანული არქიტექტურულ ან მხატვრულ ტრადიციებს, გარდა კორსიკული ტორისა (კომპი) და ბალეარის კუნძულების⁴ ტალაიოტებისა⁵.

სარდინიული ენა უძველესი ლათინური უახლოესი უძველესი გადარჩენილი ენაა. გარდა ამისა, მათი დიალექტები ასევე შეიცავს პალეო-სარდინიანულ ან ნურაგიულ სუბსტრატს (ტოპონიმებისა და მიკროტოპონიმების სახით), რომლებიც შესაძლოა დაკავშირებული იყოს ინდოევროპული ან კიდევ წინაინდოევროპული წარმოშობის სხვა ძველი ხალხის იდიომებთან: ეტრუსკები, ილირიელები, პროტო-ბასკები და ესპანეთის სხვა პრე-იბერიული ხალხები (Blasco, 2010: 161-162). ეს განსაკუთრებით ეხება კუნძულის ცენტრალურ რეგიონს, ბარბაჯიასა და აღმოსავლეთ ოლიასტრას (Aredu, 2007).

³ სარდინია და კორსიკა ამ ჰომინიდებს გამყინვარებას დასასრულისკენ შეუერთდნენ, როდესაც ზღვის დონე მართლაც დაბალი იყო.

⁴ არქიპელაგი იბერიის ნახევარკუნძულის აღმოსავლეთ სანაპიროზე (რედ.).

⁵ რინჯაოს ეპოქის მეგალითები (რედ.).

იტირის ქანდაკება⁶: ნურაგიული ლაუნედას შემსრულებელი

სარდინიული ბრინჯაოს ქანდაკებები დასავლეთის ხელოვნების ისტორიის ლიტერატურაში 1763 წელს შემოვიდა მიმოქცევაში, როდესაც ვინკელმანი, თანამედროვე არქეოლოგიის მამა (Winckelmann, 1768), ეწვია რომში კირკერიანის მუზეუმს⁷: რადგან ვინკელმანი კლასიკური სამყაროს კანონიკურ მახასიათებლების მიმდევარი იყო, მან იქ დაცულ ოთხ ფიგურას უწოდა „სრულად ბარბაროსული“ (Lilliu, 2008; Lilliu, 1966: 8). მომდევნო ორი საუკუნის განმავლობაში ამ მწირ ნიმუშებს სხვა 400 ცალი დაემატა, როგორც აკადემიური გათხრების შედეგად, ასევე ჩვეულებრივ ნაპოვნი არტეფაქტებიდან. მათი უმეტესობა რომაული ბარბაჯიდან (სარდინია) იყო.

XIX საუკუნის განმავლობაში მრავალი გაყალბება მოხდა, რამაც სხვადასხვა თეორიასთან დაკავშირებული მრავალი დებატი წარმოიშვა, ნიმუშების ყოველგვარი მკაფიო კლასიფიცირების გარეშე. მხოლოდ 1949 წელს ვენეციაში, სან-მარკოს ახალ პროკურატურაში, საერთაშორისო აუდიტორიის წინაშე პირველად წარდგენილ იქნა ამ სარწმუნო წყაროებიდან 60 ექსპონატი. გამოფენა იმდენად წარმატებული იყო, რომ მოგვიანებით განმეორდა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში⁸.

ყველა ამ დასკვნის ამომწურავი მიმოხილვა წარმოდგენილი იყო ჯოვანი ლილიუს⁹ ნაშრომში ჯერ ვენეციური ექსპოზიციის კატალოგის მომზადების დროს, შემდეგ კი 1956 წელს, როდესაც აღმოჩენილი ფიგურების რაოდენობა თავდაპირველი 60 ფიგურიდან 144-მდე გაიზარდა. გაფართოებული მეორე გამოცემა — *Sculture della Sardinia Nuragica* (Lilliu, 1956) — კიდევ უფრო გაფართოვდა 1966 წელს საბოლოო, მესამე გამოცემაში, სადაც თითქმის 400 ნურაგიული ობიექტი იყო განხილული (Lilliu, 1966, 2008).

ამ ნაშრომში წარმოდგენილი 370 ფიგურიდან სამოცდაათობმეტს არ გააჩნია ტოპოგრაფიული მონაცემები, მაშინ როცა 276 წარმოიშვა ჯამში 95 ადგილიდან, აქედან: ორისტანო (24), კალიარი (27), სასარი (56) და ნუორო (169). ამ ადგილების უმეტესობა ბარბაჯიას რეგიონს ეკუთვნის. მათგან 184 ადამიანის ფიგურაა (158 კაცი და 26 ქალი), 63 ნავი (20 მათგანი ფრამენტული)¹⁰, ხოლო 67 ცხოველია — 26 მსხვილფეხა რქოსანი ცხოველი, 10 თხა, 13 ირემი, 6 გარეული ღორი, 2 მელა, 2 ძაღლი, 7 ჩიტი და 1 მაიმუნი.

ადამიანის ფიგურები წარმოადგენენ მეომრებს (53), მშვილდოსნებს (26) და სხვა პერსონაჟებს იარაღით, რომელიც სოციალური სტატუსის სიმბოლოებია (10), ზოგი, ალბათ, საკრალური ან რიტუალური ხასიათისაა (მღვდელი და მღვდელი, ან ჯადოქარი), ორი მოკრივე, ზოგიერთი მწყემსი და სხვები, უფრო მოკრძალებულ პირები, რომლებსაც შინაური იარაღები ან ცხოველები უჭირავთ, თუნდაც ერთი მათგანი ყავარჯნით, ხოლო მეორე — გადახვეული ხელით (Lilliu, 2008: 71).

დღევანდელობაში აღდგენილი მთლიანი ნაკრებიდან მხოლოდ ორი მუსიკოსია: *cornu-ზე* (რქა) და სამმაგ გუდასტვირზე შემსრულებელი¹¹. ეს ქანდაკება (სურათი 1) აღმოაჩინეს იტირიში და იგი თარიღდება ძვ. წ. VIII საუკუნით, რომის დაარსების დროიდან.

⁶ *Itiri Cannedu*, სარდინიულ ენაზე.

⁷ ამჟამად პრეისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი “L. Pigorini”.

⁸ რომი, ფლორენცია, ციურიხი, ბრიუსელი, ჰააგა, ამსტერდამი, პარიზი, ლიონი, ანტიბი, კემბრიჯი, ოქსფორდი, ლონდონი, ჰამბურგი და მილანი.

⁹ (ბარუმინი, 1914 – კალიარი, 2012).

¹⁰ ამ პატარა გემების რაოდენობა 1994 წელს 108-მდე გაიზარდა. ლილიუ (2008, გვ. 25).

¹¹ ლილიუს ნაშრომში ნუმერაციით 182 და 183 (2008, გვ.375-380).

სარდინია და კორსიკა: 4000 წლის მრავალხმიანობა?

ქრისტიანობამდე მრავალი საუკუნით ადრე, სარდინიაზე, ალბათ, სასიმღერო ტრადიციები ყვაოდა, რასაც მათი ინსტრუმენტული პრაქტიკა მოწმობს. ჩვენს დროში სარდინიაში არსებობს **ინსტრუმენტული მრავალხმიანობის** რვა სხვადასხვა სტილი. ისინი სრულდება კოლექტიური პრაქტიკის ფარგლებში, რომელსაც *cunsertus* ეწოდება. თითოეულს აქვს თავისი დამახასიათებელი ჟღერადობა და რეპერტუარი, რომელსაც შეიძლება მიმართავდეს რამდენიმე ან ყველა შემსრულებელი, რომლებიც უკრავენ ნები-სმიერ ტონალობაში, კვინტის დიაპაზონში.

ყველაზე ფართოდ გავრცელებული ტექნიკა ეფუძნება რამდენიმე მელოდიის ხანგრძლივ ვარიაციებს, სადაც ერთი სიმღერა შეიძლება საათზე მეტხანს გაგრძელდეს. მარტივად შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ მსგავსი სამშემსრულებლო პრაქტიკა სარდინიისა და ხმელთაშუა ზღვის უძველეს პოპულაციებში, ვოკალური და ინსტრუმენტული, მათ შორის ბერძნებისა და რომაელების ძვ. წ. მე-5 საუკუნის დასაწყისამდე (Lafarga, 2017). ფაქტია, სარდინიული და მეზობელი კორსიკული ვოკალური მრავალხმიანობა ყველაზე განვითარებულია ბალკანეთსა და ხმელთაშუა ზღვისპირეთში.

სარდინიულმა პოლიფონიურმა სიმღერის სტილმა საერთაშორისო აღიარება მიიღო *იუნესკოს* 2000 წელს (Macchiarella, 1990; Jordania, 2006: 135-140). მწყემსთა შორის გავრცელებული ოთხხმიანი შესრულება ცნობილია *ტენორეს* სახელით. ჰარმონია ძირითადად ემყარება პირველი საფეხურის მაჟორულ სამხმოვანებას, უფრო მაღალი ხმები მოძრაობენ ტერციის ინტერვალის ვინრო დიაპაზონში, იყენებენ ცხვირისმიერ ბგერებსა და დაძაბულ ტემბრს, ხშირია სეკუნდური დისონანსები, რომლებიც წარმოიქმნება მელოდიური მოძრაობით სტატიკური სამხმოვანებების საპირისპიროდ. კონკრეტული გლოსოლაღები ხშირად გამოიყენება ტემბრული ეფექტის გასაძლიერებლად.

კუნძულის ჩრდილოეთ ნაწილში რელიგიური მრავალხმიანობის მამაკაცთა ოთხხმიანი პრაქტიკა არსებობს, რომელიც თან ახლავს კათოლიკურ რიტუალს. ყველა ხმას ერთი სახელი აქვს, გარდა ყველაზე მაღალი ხმისა — *falzettu* (აღსანიშნავია, რომ ეს ხმა „ფალცეტით“ არ მღერის). საგალობლებისათვის დამახასიათებელია მოუმზადებელი მოდულაციები, შედარებით თავისუფალი მეტრო-რიტმი და ძალიან ორნამენტული მელოდიები (Jordania, 2006: 135-140).

სარდინიის სამხრეთში (Jordania, 2015: 84), არ არის მრავალხმიანი მღერის ტრადიცია, ხოლო ცნობილი სამსტვირიანი გუდასტვირი ან *ლაუნედასი*, რომლებიც მათი მდიდარი მუსიკალური ტრადიციების საუკეთესო სიმბოლოა, ცენტრალურ რეგიონში იქნა აღმოჩენილი.

დასკვნები: ლაუნედასი ათასწლეულების მანძილზე

იტირელ შემსრულებელზე დაყრდნობით, რომელიც ჩვენ უკვე წარვადგინეთ თბილისში ორ საერთაშორისო ფორუმზე (Lafarga & Sanz 2018; Sanz 2017), ასევე, სხვა სპეციალიზებულ პუბლიკაციებში (Lafarga, Llimerá, & Sanz, 2016a: 27-5; Lafarga 2016b.), შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ნურაგიელი ხალხი, რომლებიც ძვ.წ. II ათასწლეულიდან სახლობენ სარდინიაში, შეიძლება მრავალხმიანად მოაზროვნეები ყოფილიყვნენ, როგორც ვოკალური, ასევე, ინსტრუმენტული ტრადიციით (Jordania, 2006: 266-8; Nikoladze, 1986; Nikoladze, 2003). პრაქტიკულად შეუძლებელია მრავალხმიანობის ტრადიციების ორივე მოდელის გათვალისწინება ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად, რადგან მრავალხმიანი ინსტრუმენტები ვოკალური მრავალხმიანობის არსებობის მტკიცებულებაა, როგორც ეს უკვე ვაჩვენეთ ჩვენს წინა კვლევებში (Lafarga, 2017).

ჩვენს დრომდე, იტირელი შემსრულებლის გარდა, აღარ არსებობდა სხვა მტკიცე-

ბულება 1500 წლის განმავლობაში, ახ.წ. X საუკუნემდე¹², როდესაც ჩრდილოეთ ევროპაში ლაუნენდასი კვლავ გამოჩნდა ქრისტიანი პიქტი ბერების ჯვრებზე.

ამასთან, ფიკორონის (Ficoroni, 1747) მიერ მე-18 საუკუნის დასაწყისში აღმოჩენილი მანამდე უცნობი წყარო საშუალებას გვაძლევს დავადასტუროთ ლაუნენდასის არსებობა კლასიკურ სამყაროში კონსტანტინეს (Ficoroni, 1709; Lafarga *et al* (2016b) დროზე ადრე. ეს სამსტივირიან გუდასტივრზე შემსრულებელი ამოჩუქურთმებული იყო რომაულ სარკოფაგზე, რომელიც აღმოჩენილ იქნა რომში, პრენესტინას ქუჩის მახლობლად და დაბრუნებულ იქნა ცნობილი რომაელი ანტიკვარის მიერ. იგი ამჟამად ვატიკანის მუზეუმში (Bielefeld, 1997) ინახება და თარიღდება 240 წლით.

როგორც ჩანს, ბუნებრივია იმის მტკიცება, რომ ეს საკრავი რომაელ ხალხში იყო გავრცელებული იტირის ძეგლიდან 1000 წლის შემდეგ და შოტლანდიაში პირველი ქრისტიანული ჯვრების გამოჩენამდე 600 წლით ადრე.

შეჯამებისთვის, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ეს სამი ფაქტის შეიძლება უკავშირდებოდეს ჩვენს ვარაუდებს:

- ა) საკრავი წარმოიშვა პრე-რომაული სარდინიიდან;
- ბ) საკრავი ცნობილი იყო რომაული საზოგადოებისთვის (Lafarga *et al* (2016b) და
- გ) მისი შემდგომი არსებობა ჩრდილოეთ ევროპაში ქრისტიან ბერებს შორის შეიძლება დაკავშირებული იყოს რომაელთა საეაჭრო ან/და სამხედრო გზებთან¹³.

თარგმნა ბაია ყუყუნაძემ

¹² კანტიგას დე სანტა მარიადან (XIII საუკუნე) მოყოლებული საბოლოოდ ქრება იკონოგრაფიული რეესტრიდან ჩვენს დრომდე. ლაფარგა და სხვები (2016b). იხილეთ ცხრილი. აგრეთვე ბერძნული და რომაული გუდასტივრების ამომწურავი მიმოხილვისთვის იხილეთ აგრეთვე, ლაფარგა და სხვები (2016a).

¹³ ასევე შემოთავაზებული ბრაუნის მიერ (2006; 2007). აგრეთვე <http://www.youtube.com/launeddas>, არხი, რომელიც ეკუთვნის პიტანო პერას, სპეციალურად იტირის ქანდაკებისთვის.